

Biography Collection
Биографична колекция

ЙОЗЕФ МАЙЗНЕР – ЧЕШКИ РЕВОЛЮЦИОНЕР, БЪЛГАРСКИ ПРОСВЕТИТЕЛ

Теодоричка Готовска-Хенце

Институт за исторически изследвания – БАН

Резюме. Статията представя забележителната биография на Йозеф Майзнер – чешки студент във Виенската академия за изящни изкуства. По време на Революцията през 1848 г. Майзнер взима активно участие в три от въстанията в различни части на Хабсбургската империя. След разгрома той е принуден да напусне страната с фалшиво име и да отпътува на изток, където достига до България. Първо се заселва в Шумен, но после и в Пловдив, където допринася за образователното, културното и националното възрождане на България.

Keywords: Bulgarian national revival, revolution of 1848, modern education

Завръзката: Шумен 1856

През 1856 г. Сава Доброплодни отваря в Шумен ново училище с повече класове, което става известно като Преславско-Шуменската полугимназия. Именитият наш просветител се е завърнал наскоро от чужбина – от Сремски Карловци, където учителства в православната гимназия. Градът по това време е в Хабсбургската империя и така той се запознава с австрийската образователна система. Наред с това любознателният българин се възползва от възможността и посещава също Виена и Прага. Завърнал се в родината си, амбициозният педагог решава да приложи в новооткритото училище някои от по-напредничавите чуждестранни методи, като за модел използва именно австрийската образователна система. Обучението в новооткритото училище е така организирано, че след завръщането му абсолвентите да могат да продължат образованието си в славянските земи на Дунавската монархия.¹⁾ Доброплодни лично насърчава най-даровитите си ученици да го сторят.²⁾

През същата 1856 г. в Шумен неуморимият просветител е инициатор и на откриването на първото девическо класно училище в България, в което се записват 14 ученички.³⁾ За новооткритите училища С. Доброплодни се нуждае

от квалифицирани учители, а такива в българските земи трудно се намират. Затова и се търсят начини за ангажиране на учители от чужбина.

Неочаквана и затова неоценима помощ на шуменското образование оказва местният чорбаджи Анастас, който довежда за учител един сърбин на име Миланович. Кримската война е свършила, враждуващите страни разменили пленниците си и сред турците в града попада и този очевидно интелигентен „сърбин“. Шуменският първенец използва пари и връзки и успява да го откупи и освободи от турска служба. Наскоро след това чужденецът е назначен за учител в преславско-шуменската полугимназия.⁴⁾ Миланович⁵⁾ бързо става един от най-популярните учители в града.

Ала новият учител чужденец не се е казвал нито Миланович, нито пък Милованович, а Майзнер, **Йозеф Майзнер**. Не е дори и сърбин. По произход чех и бунтовник, той участва в няколко въстания по време на революционната 1848 г. В родината му го грозила дългогодишна неизпълнена присъда. Това е и причината, поради която старателно крие идентичността си. Подобно на Лайош Кошут и другарите му, и Йозеф Майзнер решава да се спасява на изток и попада в Шумен, но за разлика от революционните унгарци пътят му дотам не е толкова пряк... Като се има предвид осведомеността на тогавашната наша общественост за събитията в Централна Европа⁶⁾, сред българите той наистина се оказва далеч от подозрение. В паметта на признателните шуменци той така си и остава – с чуждата си самоличност.

Предисторията: три въстания и една война от двете страни на фронта

Майзнер завършва известната пражка академическа гимназия, където му преподава чешкият будител Йозеф Юнгман.⁷⁾ Будният младеж, с вече оформени патриотични възгледи, продължава образованието си във виенската художествена академия. Освен художествени дарби той проявява и голяма възприемчивост към чуждите езици (по това време владее латински, немски и френски). Ала преди всичко младежът се оказва възприемчив за новите бунтовни идеи. 1848 г. се оказва фатална за по-нататъшната му житейска съдба.

При все че още от началото на 1848 г. се забелязва известно раздвижване на чешкото национално движение под влияние на известията за национално-освободителната борба на Апенините⁸⁾ и новините за февруарските метежи в Париж се коментират възбудено, но приглушено, като цяло Дунавската монархия остава все още спокойна. Старият ред в Европа е атакуван идейно от разни посоки и метежите припламват на различни места. Граф Клеменс фон Метерних обаче, който олицетворява вездесъщия вътрешен ред в империята, убедено твърди, че революцията няма шанс в императорския град: виенчаните, както е известно, се интересуват преди всичко от вино и жени!⁹⁾

Спокойствието на многонационалната държава обаче е само привидно. Търпението – преди всичко на интелектуалците и на студентите – от системата на следене, подслушване и строга цензура, неразделна част от абсолютис-

тичния начин на управление на държавата, е на наизчерпване.¹⁰⁾ „Пролетта на народите“ 1848 г. изважда на повърхността новите движещи сили на епохата: от умерени либерали-конституционалисти до пламенни републиканци и демократи, от борци за национално обособяване до радатели за интернационална солидарност. Всички те, естествено, търсят реализацията си в столицата на многонационалната империя.

Революцията във Виена избухва неочаквано на 13 март 1848 г. – в деня на откриването на заседанията на Долноавстрийския сейм, с искания за конституционни права и преди всичко за оставка на омразния Метерних. Най-радикални са студентите и на 15 март штурмуват двореца Хофбург¹¹⁾. Кайзер Фердинанд I е принуден да обещае промени в правителството и изработване на конституция. Още същия ден Метерних подава оставка и бяга в Англия. Новината за падането му бързо се разнася из всички краища на империята. Два дни по-късно революцията вече шества в Пеща, а след още три достига Милано. На 25 март е свикан и Хърватският събор в Загреб.¹²⁾

Нищо чудно, че вестта за младежките вълнения в императорската столица достига бързо града на „стоте златни кули“ – подобно на Майзнер много млади пражани следват във Виена. С падането на Метерних е премахната и въведената от него строга цензура. Само така става възможно публикуването на обръщението на пражките студенти до виенските им „академични братя“, в което се казва дословно следното: „Слава на вас, които първи издигнахте глас за свобода, слава на вас за примера, който ни дадохте!“¹³⁾ И тъй като на гражданите е разрешено да се самоорганизират в гвардия, а на студентите – да създават свои организации и академичен легион, пражките студенти на 13 април 1848 г. основават чешкия клуб „Славия“. Според учредителната прокламация новата организация трябва да се посвети на свободната журналистика, но и на политиката чрез повдигане на чешкия дух и работа в полза на славянската взаимност. За няколко седмици „Славия“ става най-масовата чешка студентска организация.¹⁴⁾ Към Пражкия университет се сформира и академичен легион – неговия тържествен марш написва все още младият, но изключително талантлив композитор Берджих Сметана.¹⁵⁾

Междувременно през май императорската столица вече е свидетел на три въстания. По улиците се водят барикадни боеве и най-активните участници са студентите. Действие първо за Йозеф Майзнер.

На пражките барикади

На първо време чешкото национално движение търси легални форми за изява. На 2 юни 1848 г. в Прага е открит Славянският конгрес. Според официалния протокол в заседанията участват 318 делегати от различни славянски националности (неофициалните делегати са около 400), като със своите 237 делегати най-многобройни са домакините.¹⁶⁾ Този първи по рода си форум трябвало да обсъди мястото на славянските народи в оформящата се нова европейска политическа констелация. За да се избегнат международните

усложнения, било решено упълномощени представители да изпращат само народите в състава на монархията. От Виена идват 159 поляци, словаци, моравани и представители на южните славяни, сред които се откроява фигурата на Вук Караджич.¹⁷⁾ В обсъжданията участват и двама близки приятели на Йозеф Майзнер – Йозеф Вацлав Фрич и Франтишек Зах. Славяните извън империята имат право да се включат в заседанията като наблюдатели. Според някои автори като наблюдател идва и българинът Иван Богоров.¹⁸⁾

Заседанията на Славянския конгрес по замисъла на организаторите протичат в подчертано австрофилски дух и малкото радикални изказвания в отделните секции (между които и на Франтишек Зах) не променят основния лоялен тон. Но няколко дни след бягството на императора от Виена един от най-консервативните негови генерали – княз Алфред Виндишгрец, започва видимо да увеличава пражката военна посадка. Присъствието на известния с реакционните си възгледи и насилнически методи генерал очевидно провокира умерената в настроенията си местна общественост. „Изгонен от виенчани, Виндишгрец дотича в Прага и се държи досущ по познатия си начин!“, отбелязва саркастично в писмо до близките си участник в Славянския конгрес.¹⁹⁾ И тъй като напрежението нараства, много от делегатите на форума решават да се разотидат по родните си места.

Пражкото студентство обаче кипи от възмущение. На Общото събрание на 10 юни в аулата на Карловия университет се обсъждат възможни протестни действия.²⁰⁾ Между присъстващите има и значителен брой студенти, завърнали се от Виена след прекратяването на занятията в тамошните университети.

Събранието одобрява петиция, настояваща за незабавното премахване на разположените по височините около града оръдия. Одобрено е решение за въоръжаване на студентския легион. Петицията и размножена на плакати и разлепена из града.²¹⁾ Както може да се очаква, генералът не се уплашил особено, а предприема допълнителни предохранителни мерки в случай на улични сблъсъци. Те, разбира се, не закъсняват. Сблъсъкът изглежда неизбежен.

На 12 юни 1848 г., по случай Деня на Св. Дух, в Прага е отслужена празнична меса и се събира голямо множество. След края ѝ около 2000 възбудени пражани организират протестно шествие из улиците на Стария град. Правителствените войски това и чакат.²²⁾ По знаменателна случайност именно под прозорците на княз Алфред Виндишгрец на „Целетна“ улица в Стария град за първи път се пролива кръв.²³⁾

Няколко часа по-късно на различни места от двете страни на Вълтава се появяват и барикади. Символът на революцията е Старият град.²⁴⁾ По тесните средновековни улички се водят ръкопашни боеве, сражения има и около Народния музей.²⁵⁾ При тези драматични обстоятелства Славянският конгрес прекратява заседанията си.

Инициаторите на бунта са студентите, най-солидно барикадирана е пражката Политехника.²⁶⁾ Учащите там са предимно от бедните слоеве на чешкото

общество и масово се включват във въстанието.²⁷⁾ Сред ръководителите, от друга страна, личат имената на много дошли от Виена младежи, които поради опита си заемат ключови позиции. Йозеф Майзнер става комендант на въоръжен отряд.²⁸⁾ Неговата група има отговорната задача да обезвреди наместника на австрийския император в Бохемия граф Лев Тун. В името на чешкия народ графът е арестуван и задържан като заложник.²⁹⁾ Ръководител на революционния щаб, който се настанява в пражкия „Клементинум“, пък става опитният във военното дело Йозеф Вацлав Фрич.³⁰⁾ Данните на различните автори за броя на участниците се различават, но те се сходят в заключението, че става въпрос преди всичко за млади хора.³¹⁾

В продължение на шест дни по улиците на Стария град се водят ожесточени ръкопашни боеве. Но въпреки опитите на Йозеф В. Фрич, който се обръща с призив за подкрепа с едно специално „Обръщение към пражкото гражданство“³²⁾, въстанието върви вяло, без масова подкрепа. Мнозинството от пражани предпочита да наблюдава събитията от прозорците на домовете си.³³⁾ Либерално настроените национални лидери не само открито се дистанцират, но осъждат въстанието като голяма политическа грешка с дългосрочни негативни последици. В решителния момент след взимането на граф Лев Тун за заложник те се опитват да посредничат, за да се избегнат кръвопролитията. Фр. Палацки и П. Й. Шафарик оказват натиск върху въстаниците да приемат безусловна капитулация пред Виндишгрец.³⁴⁾

Все пак решителната битка се разиграва на 15 юни 1848 г., но не продължава дълго. Прага е превзета с непозната дотогава тактика – тя е обстрелвана с поставените на отсрещния бряг на Вълтава тежки оръдия, които предизвикват пожар в Стария град. Загиват 40 души, а 63 са ранени.³⁵⁾ Въстаниците са принудени да капитулират...

За по-малко от седмица първото и последно в историята чешко въоръжено надигане е потушено от войските на ген. Виндишгрец. То е преди всичко израз на младежки радикализъм и няма шанс за успех... Въпреки опита на студентите, дошли от виенските барикади, не е изработен генерален тактически план за действие срещу правителствените войски и не са потърсени съюзници.³⁶⁾ Липсва и конкретна политическа цел.

За разлика от въстаниците целта на ген. Виндишгрец е пределно ясна. На 18 юни над Прага и на разстояние 15 км от нея е обявено военно положение, което продължава с месеци.

Междувременно започва да заседава специален съд, който разследва дейността на чешките водичи, включително и на тези, участвали в заседанията на Славянския конгрес. Всъщност амбицията на реакционните генерали е да се докаже, че събитията в Прага не са изолирани и спонтанни, а част от мащабно международно панславистко съзаклатие. За това обаче липсват необходимите доказателства.³⁷⁾

Радикалните виенски студенти за втори път претърпяват поражение и трябва да бягат. Прага е покорена през юни, Виена – през октомври, Лвов – през ноември. Ала непокорните унгарци все още воюват. На 14 април 1849 г. в протестантския колеж в Дебрецен те провъзгласяват своята национална независимост по отношение на Виена. Начело на правителството застава Лайош Кошут.

На вълната на революцията: на изток, все по на изток

След триумфа на ген. Виндишгрец в Прага на Майзнер и на другарите му е пределно ясно каква съдба ги очаква: сега на досието им лежи не едно, а две въстания. Очевидно достатъчно силен аргумент, за да се включат и в трето. В доброволните отряди, дошли в подкрепа на словашкото въстание, макар и пристигнали поотделно и от различни посоки, се оказват Й. Майзнер, Фр. Зах и Й. В. Фрич. Първият от тях достига до ранга на помощник-комендант, а на втория поради военния му опит от полското въстание 1830 г. е поверена длъжността главен комендант на въстанието. Й. Майзнер и Фр. Зах участват в битката при Прешов, където първият особено се отличава.³⁸⁾

Ала и това въстание е потушено и благодарение на армията Хабсбургите възстановяват властта си, като само сменят монарха. На трона се възкачва едва 18-годишният Франц Йосиф. Когато в първото си изявление новият владетел се обръща към поданиците си с традиционното царствено „Ние, Франц Йосиф“, виенчани се шегуват, че това ние (WIR) всъщност е просто съкращение от имената на генералите, потъпкали революцията, т.е. Виндишгрец, Йелачич и Радечки.³⁹⁾

За отличилите се в три въстания виенски студенти няма повече място в родината им. От тримата чешки революционни лидери единствено Й. В. Фрич се завръща в Прага и се захваща с подготовката на ново въстание. Той организира по-радикалните членове на „Славия“ в нова организация – „Чешкоморавско братство“.⁴⁰⁾ Останалите двама решават най-сетне да напуснат страната. **Франтишек Зах** бяга в Сърбия. Той се установява в Белград и става комендант на сръбската военна артилерийска академия.

С висяща присъда от двадесет години затвор, **Йозеф Майзнер** трябва да се укрие. На първо време се подвизава с известната театрална труппа на Йозеф Каетан Тил. Нелюшият актьор обаче търси начин да избяга също на изток. За идването му в Белград му помагат някои чехи, между които и племенникът на П. Шафарик д-р Янко Шафарик.⁴¹⁾ Там го поема старият му другар от барикадите. И докато Зах използва насъбрания богат военен опит в кариерата си в сръбската армия, Й. Майзнер се захваща с учителската професия. Под чуждо име, разбира се.⁴²⁾

Ала и в сръбската столица вместо за мир непокорният чех отново се готви за война. Този път надеждите му се подхранват от избухването на Кримската война. Ето защо в белградския дом на мнимия Вукович се събира оръжие и се

леят куршуми. Не разкриването на тези войнствени приготовления обаче насочва полицията към забуленото в тайна революционно минало на „Вукович“. Освен барикадните битки тази „персона нон грата“ владее перфектно и светските маниери. Шармантният кавалер завладява паркета на бала на сръбския елит, разбира се, инкогнито.

Във вихъра на виенския валс той омотава главата и на дъщерята на австрийския посланик. Грижовният баща решава да поразпита туй-онуй за потенциалния кандидат и от това се „заинтересува“ и австрийската полиция!⁴³⁾

Единственото спасение за Майзнер и този път се оказва навременното бягство. Пак по Дунава и още по на изток. С приятеля си Вондра Майзнер преминава голямата река и се отправя към Олтеница с намерението да се присъедини към руските войски и да громи турците в започналата вече Кримска война.⁴⁴⁾

Но... беглецът попада не в ръцете на русите, а на противниците им. Заловен от турците, неизлечимият метежник е принуден да се запише в полка на Садък паша (Чайковски). Така от потенциален борец за свободата на славянството той се превръща във верен бранител на султана! Крепи го само тайната надежда да се предаде в плен на „противника“ още при първа възможност. Така и става, но... русите не вярват на чистите му славянски пристрастия. Те го обявяват за турски шпионин и като всички военнопленници Майзнер е изпратен на пазарите за продан. Небезпроблемният младеж попада в Казан, където е нает за домашен учител в семейството на богат търговец. Така съвсем „миролюбиво“ Майзнер дочаква края на войната. Но и тук не му е съдено „да пусне корен“. През 1856 г. след края на конфликта следва размяна на пленниците и с полка на Садък паша той неочаквано се оказва в Шумен. Тук вече решаващата роля за новия обрат в съдбата му изиграва споменатият по-горе чорбаджи Анастас.

Макар и без диплома и под фалшиво име, не може да се каже, че новоназначеният учител е без квалификация и опит. Талантливият чужденец, когото местните считали за сърбин, покрай главните европейски езици вече знае руски и турски и напредва с българския. Да не говорим, че биографията му до голяма степен подпомага географията...

Българският период в живота на Й. Майзнер

Пребиваването на Й. Майзнер в Шумен оставя трайни следи в културния живот на това будно българско селище. Бунтовният чешки младеж се оказва превъзходен учител, а след напускането на С. Доброплодни заема и директорското му място.

Междувременно, наскоро след установяването си в града през 1857 г. „Милованович“ се жени за постъпилата преди година учителка в женското училище на име Александра Петрович. Подобно на младоженеца, и булката не е

случайна. Тя идва от Нови Сад по препоръка на самия Раковски. Не е случаен и кумът на двойката. Това е именитият и състоятелен шуменец Хаджи Симеонку хаджи Вичев, който също поддържа тайни връзки с революционера в емиграция.⁴⁵⁾ Така възниква един семеен съюз, който в продължение на десетилетия служи на българската кауза.

Майзнер остава в града само четири години (1856 – 1860 г.), но дава голям тласък на училищното дело. Той преподава история, география, естествознание, френски (а може би и немски), рисуване. Тъй като липсват модерни учебници, той превежда за учениците си текстове от френски и немски и сам подготвя учебник по естествознание. Учениците обичат изключително „благия му характер“ и с радост събират и му носят насекоми, растения и минерали. Така със събирателската дейност на Й. Майзнер е положено началото на училищните природонаучни колекции.⁴⁶⁾

Ала силата на този всеотдайно надарен учител е географията. Тук теорията се допълва от богатите му непосредствени преживявания на емигрант. Поради тази причина липсата на атлас не е особена пречка. За да покаже разположението на отделните страни на Стария континент, той използва белите варосани стени.⁴⁷⁾ Като просветен човек знае, че този метод, макар и илюстративен, не е особено научен и поради това сам поема инициативата за набавянето на учебни атласи. През 1861 г. се уговаря за отпечатването им с пловдивския книгоиздател Хр. Г. Данов.⁴⁸⁾

Освен просветител чужденецът се оказва и пламенен народен будител. Той възпитава учениците си в любов към родината и свободата, като ги съветва и се грижи за тях като баща. В изграждащите се характери той формира будно национално чувство и става вдъхновител и на създаването на младежко ученическо дружество.⁴⁹⁾

Макар с нова самоличност и ново амплуа и отдалечен на стотици (от Прага до Шумен са близо 1500 км) километри, Й. Майзнер не забравя нито родината си, нито старите си идейни съмишленици. През 1858 г. решава да изпрати на учение в Чехия няколко от най-добрите си шуменски абсолвенти, като ги снабдява с препоръчителни писма до свои познати в Прага.⁵⁰⁾ По думите на един от тях – Злато Рачев, писмата са адресирани до „много добри и почтени хора, които ни приеха радостно и охотно ни показаха това, което ни трябваше“⁵¹⁾. Сред тези първи избраници, както вече посочихме, е и Васил Д. Стоянов. На заминаване за Европа Йозеф Майзнер му дава две лични препоръки – едната до библиотекаря на Народния музей Вацлав Ханка, а другата до земския адвокат д-р Йозеф Фрич.⁵²⁾ В. Ханка отдавна има славата на първи покровител на пристигащите от славянските страни ученици, а Й. Фрич е баща на най-близкия му революционен съратник от времето на пражките барикади.

Талантът на всеотдайния учител бързо прескача и училищния праг. Той се ангажира и с основаването на местното читалище. Театралните заложби на

професионалният актьор от трупата Каетан Тил не остават дълго време дремещи. В лицето на по-будните си ученици като Васил Друмев и Васил Димитров Стоянов той намира съратници в това поприще. Последният проявява талант на сценограф и рисува декори⁵³⁾, а всички те с възрожденски плам изиграват пиесата „Михал Мишкоед“ на Сава Доброплодни – както е известно, първото театрално представление в българските земи.

Би било нелогично да се очаква, че „заклетият“ враг на Дунавската монархия ще стане „приятел“ на Османската империя, или пък че ще уседне и ще „плува“ само в театрални и просветни води. Й. Майзнер е съпричастен със съдбата на българите и се включва в църковните и националните борби, дори поддържа писмен контакт с Иларион Макариополски и с Панайот Хитов.⁵⁴⁾ Намесата му в политиката му носи неприятности и през 1860 г. семейството му е принудено да напусне града.⁵⁵⁾

Майзнерови преминават от другата страна на Балкана и се установяват в **Пловдив**. По това време смесеният народностно град е оживено търговско и културно средище. Там развива дейност и американската мисия на д-р Лонг. Последва нова промяна в живота на семейството – този път религиозна: Майзнерови приемат протестантството.⁵⁶⁾ Мнимият сърбин получава американско поданство и се наема на работа като преподавател в пловдивското протестантско училище. Сътрудничеството с най-известния наш книгоиздател от това време, установено още в Шумен, тук укрепва. Хр. Данов се интересува от появата на преводни американски учебници по алгебра, физиология, анатомия, философия и хигиена – според специален договор с мисията от 1861 г. тези книги са предлагани в книжарницата му с 12% комисионна.⁵⁷⁾

Новото поприще на Й. Майзнер не го отдалечава от българите и тяхната кауза. Той използва предимствата на новото си поданство и принадлежността си към мисията, която има султански ферман за неприкосновеност по всякакъв начин. Когато Майзнерови научават, че се готви насилствено потурчване на българин, те отиват в дома на турчина и изискват обратно християнина.⁵⁸⁾ Ала и Пловдив не се оказва последен пристан и през 1863 г. Йозеф и Александра окончателно напускат българските земи.

Втори белградски период и подкрепата за българската кауза

Семейството се установява в Белград. Добрите езикови дадености на чужденеца се оказват полезни в родината на съпругата му – Йозеф е нает на служба във френското параходно дружество.⁵⁹⁾ Предприятието обаче не след дълго става британска собственост и комуникативният емигрант получава служба в Лондон, където отговаря за дейността на дружеството на Балканите. Той остава там две години и тук съдбата отново го събира с Й. В. Фрич. За разлика от приятеля си, останал перманентен революционер, дошлият от Балка-

ните съидейник придобива и цивилни квалификации. Ала и зад Ламанша той не забравя българите и смело защитава националната им кауза по страниците на британските вестници.⁶⁰⁾

През 1866 г. Й. Майзнер се завръща в Белград и става преподавател по френски и английски език в сръбската военна академия.⁶¹⁾ Вече трайно установен в сръбската столица, през следващите 30 години работи в различни културни и просветни институции. С името му е свързана и Белградската народна библиотека, на която е не само създател, но и дългогодишен управител (кустос).⁶²⁾ Домакините нееднократно му поверяват търговски и дипломатически мисии.⁶³⁾

В сръбската столица семейството не забравя българските си приятели. Александра е, разбира се, инкогнито, настойница на всички наши учаци там. Ала в дома ѝ на улица „Йесенска“ се събират не само младежи. Добре приети тук са също воеводите Панайот Хитов, дядо Ильо Беровски, дядо Цеко Марков и др.⁶⁴⁾ През 1874 г. Панайот Хитов дори убеждава Йозеф да се включи и пряко в нашето националноосвободително движение.⁶⁵⁾ При все че това не става, Майзнерови все пак не остават встрани от българската кауза. Йозеф и особено Александра използват връзките си в официалните сръбски среди, за да помагат на българското национално движение.⁶⁶⁾

Нов важен революционен епизод от историята на региона е избухването на Сръбско-турската война през лятото на 1876 г. В кратката военна прелюдия към Освободителната война се включват и старите бойни другари от 1848 г. Като висш военен от сръбската армия, ген. Фр. Зах участва пряко във военните действия. Йозеф Вацлав Фрич по това време пребивава в хърватската столица и работи в редакцията на местния вестник „Аграмер Цайтунг“. От началото на кризата 1875 г. той изпраща за чешката преса информация от първа ръка за развитието на събитията в региона.

С избухването на Сръбско-турската война конфликтът в региона се разширява, а заедно с това нарастват и надеждите на българите за освобождение, особено сред емиграцията. Когато руският генерал Чернаев⁶⁷⁾ напуска родната си и се отправя към Сърбия, за да се включи във войната, още по пътя му в Кишинев, Болград и Галац патриотично настроени наши сънародници изразяват подкрепа за неговата кауза и желание да се включат в борбата.⁶⁸⁾ Българското централно благотворително общество под председателството на Кириак Цанков се обръща с призив за подкрепа на сърбите.⁶⁹⁾ Както е известно, Българското човеколюбиво настоятелство при българската църква в Букурещ осигурява въоръжаването и изпращането на 2000 души доброволци в Сърбия „на борба за славянското дело“, а Санктпетербургският славянски комитет отпуска за същата цел 10 000 рубли.⁷⁰⁾ БЦБЛО се ангажира със създаване на организация за закупуване на оръжие, набиране и изпращане на български доброволци в Сръбско-турската война. Във въоръжаването на българите се

включва и семейство Майзнер. Освен пари и оръжие за екипиране на четата на Панайот Хитов те посредничат на войводата при намирането на професионални военни. Това са техни познати офицери чехи, завършили австрийската военна академия.⁷¹⁾

Майзнерови са предизвестени и за намеренията на Христо Ботев да се отпрати за българските земи. Изглежда, с тяхно посредничество поетът революционер се запознава с чешкия журналист Йозеф Якоб Тоужимски, който е специален кореспондент на радикалния чешки ежедневник „Народни листи“. Според някои автори срещата на двамата става в дома на семейството. Тя се осъществява в края на март или началото на април 1876 г. и на нея присъстват още воеводите Панайот Хитов и дядо Ильо Марков.⁷²⁾ Като цяло, може да се каже, че семейството служи като своеобразен „мост“ между българските, сръбските и чешките революционни среди.

За разлика от съратника си Йозеф Вацлав Фрич, който през 1880 г. напуска Загреб, за да се завърне в родината си, Йозеф Майзнер остава завинаги на Балканите. Той умира през 1893 г. в Белград, където е и погребан.⁷³⁾

И така: какво показва житейският пример на Йозеф Майзнер, а до голяма степен и на другарите му Франтишек Зах и Йозеф Вацлав Фрич?

На първо място това, че на виенските барикади получават първото си политическо кръщение младежи, чиято житейска съдба ще остане завинаги белязана от революцията, независимо от това, в кой край на континента (а и извън него) те се намират през годините. Революционният епизод от 1848 г. оставя неизлечима дияра в живота им не само защото ги принуждава да се простят с родината си и да емигрират, но преди всичко затова, че „втъква“ в по-нататъшната им биография новите идеи за правата на човека, гражданина и на народа, към който принадлежат. Й. В. Фрич си остава непоправим революционер, Фр. Зах достига до висшите ешелони на сръбската армия, а Й. Майзнер се отдава еднакво добре и на революцията, и на просветителството – но и тримата са в служба на новите възрожденски идеи.

Попаднал на Балканите, Йозеф Майзнер намира своята втора родина. В лоното на изостаналата азиатска империя той неочаквано открива благодатната почва за реализация на собствените си прогресивни идеи – само така може да се обясни трайната следа, която сравнително краткото му пребиваване оставя в културно-просветния живот на Шумен. Нещо повече – той най-живо участва не само в училищния и театралния напредък, но и в църковните борби, като не остава чужд и на националноосвободителното движение, т.е. присърце приема всички належащи исторически задачи, която българската нация решава в момента. Накратко, европейецът космополит се идентифицира със съдбата на българите по това време. И това съвсем не е случайно. Защото с целия си национален устрем българите се „вписват“ в общия дух на епохата. Затова и

Йозеф Майзнер остава привързан за цял живот към каузата им – където и да се намира.

Разбира се, освободилата се от задущаващата османска „прегръдка“ Сърбия дава по-добри възможности за житейска реализация – не на последно място и финансови. Затова и Майзнерови не остават учители в Шумен, а се установяват в Белград, където полиглотът намира препитание в международни фирми или на висши административни позиции. Независимо от това, че напуска нашите земи и се установява при съседите ни, житейската биография на Майзнер е прецедент. Тя дава първите признаци за началото на цяла една нова „вълна“ от млади чешки просветители, отправила се към нашите земи в служба на националната ни кауза. И тя във всеки случай не започва с Освобождението ни, а преди това. Защото ученикът от Шумен, когото Майзнер изпраща да учи в Прага, от своя страна, е сред инициаторите на изпращането на чешки учители в българските земи.

Чехите, подобно на българите, се събуждат за съзнателен национален живот в лоното на една многонационална държава и също подобно на тях се захващат да градят модерната си нация без наличието на аристокрация. С тази историческа мисия и при двата народа се заемат „будителите“. За разлика от балканските си събратя обаче, които са принудени да влачат архаичните останки на азиатския феодализъм, чехите могат да черпят от постиженията на една развита европейска култура. Заслугата на Йозеф Майзнер към българите не на последно място е и да бъде мост между новоформиращия се наш нов национален елит и по-напредналия му събрат от бреговете на Вълтава. Още със следващото поколение българо-чешката взаимност ще се превърне в основния мотор за формиране на модерните елити.

Примерът на Йозеф Майзнер е показателен и в още едно отношение – той илюстрира една основополагаща черта в образа на възрожденската чешка нация. Става дума за русофилството и славянофилството, втъкани в националната идентичност през XIX в. Докато русофилството засвидетелства първите си кълнове още в началото на века по време на пребиваването на руските войски в Бохемия след края на Наполеоновите войни, то славянофилството се развива паралелно с оформянето на младата нация. Съчувствието към съдбата на южните славяни, захранвано от новините за смелата им национална борба и турските безчинства, нараства в съпричастност, която, от своя страна, кулминира до размерите на самоидентификация по време на Източната криза 1875 – 1878. Най-пълното преплитане на русофилството и славянофилството чехите безспорно преживяват по време на Руско-турската освободителна война от 1877 – 1878 и българите естествено заемат централното място в тези пристрастия. В подготовката на тази решителна развръзка в съдбата на българите и Й. Майзнер, и Фр. Зах безспорно приемат подбавщата им се роля.

БЕЛЕЖКИ

1. Урбан, Зд., Вачкова К. Чешки страници за Шумен през Възраждането, Шумен 1995, с.51.
2. По спомените на В.Д.Стоянов, именно С.Доброплодни го запознал с предимствата на чешкото образование и го насърчил да замине. Стоянов, В. Д. Няколко исторически бележки за началото на драматическото изкуство в България – Дневник, г.5, № 159, 18 декември 1906.
3. Вж. подр. Паскалева, В. Българката през Възраждането, С, 1964, с.85 – 86.
4. Урбан, Зд., Вачкова, К. цит.съч., с.32.
5. В някои случаи шуменци го запомнили и като Милованович вж. Димков, Н. Йозеф Майзнер в спомените на съпругата си Александра Петрович – В: Чехи в България и българи в Чехия, сб. ред на К. Вачкова и кол, Шумен, 1998, с.310.
6. За революцията 1848 – 1849 в Хабсбургската империя писал единственият тогавашен български вестник – „Цариградски вестник“ – вж. Паскалева, В. Българската общественост и чешкото национално движение през 60 – 70-те години на XIX в. В: Чехословакия и България през вековете, ред. Й. Митов, С, 1963, с.106.
7. Йозеф Юнгман принадлежал на първото поколение чешки будители и бил автор на първия речник на чешкия език, съставен 1835 – 1839.
8. Вж. подр. Kazbunda, K. České hnutí roku 1848, Praha, 1929, p.27, Готовска-Хенце, Т. „Пролетта на народите“ в Централна Европа: чешките радикал-демократи и италианското националноосвободително движение – В: Българи и италианци през вековете в борби за независимост и държавност, Издание на Италианския културен институт, С, 2006, с.166 – 168.
9. Мишев, Р. История на Австро-Унгария, В. Търново, 2005, с.50 – 51.
10. Vöcelka, K. Geschichte Österreichs. Kultur-Gesellschaft-Politik. München, 2004, p.199.
11. Op.cit., p.199 – 200:
12. За развоя на събитията в отделните части на империята вж. Мишев, Р. цит. съч., с.51 – 52.
13. В. „Вчела/пчела – бр. 23 от 21 март 1848 г. Мимоходом ще отбележим един малко известен биографичен детайл – сред имената на подписалите документа се среща и името на студента по право Йозеф Иречек, бащата на бъдещия български историограф и министър!
14. Pech, St. The Czech Revolution of 1848, New York, 1969, p.314.
15. Рихлик, Я., Пенчев, Вл.: История на Чехия, С, 2010, с.326.
16. Urban, O. Ceska spolecnost 1848 – 1918, Praha, 1982, p.42.
17. Slovanský sjezd v Praze r. 1848, Sbornik dokumentu, p.195.
17. op.cit., p.195.

18. Георгиев, Е. Българи и чехи в епохата на тяхното Възраждане – ГСУ, Историко-филологически факултет, т. XLII, 1945 – 1946, С. 1946, с.7.
19. Slovanský sjezd v Praze , op.cit. p.393.
20. „Вече дълго време в нашата столица се извършват тайни военни приготовления, които трябва дълбоко да ни разтревожат...“ – констатира виенският студент с чешки произход, водач на революцията – Карел Сладковски. Той считал, че „святата повинност“ на студентската легия било с всички сили да се противопостави на тази провокация на реакцията. цит. по Urban, O. op.cit., p..47.
21. Slovanský sjezd v Praze, op.cit.,p.393.
22. По спомени на очевидци правителствените войници били „всевъзможно насъсквани против цивилното население“ и за да повдигне „куража“ им, генералът им разрешавал да пият. Slovanský sjezd v Praze, op.cit.,p.394.
23. Вж. Rok 1848 v projevech soucastniku, red. K. Benes, Praha, 1948,p.38.
24. Барикади имало и на Мала страна, но благодарение на предварителната подготовка на императорските войски тук съпротивата е сломена още на първия ден. вж. подр. Fric, J. V. Paměti, korespondence, dokumenty, díl 21, Praha, 1960, p.182 – 185.
25. Slovanský sjezd v Praze, op.cit., p.395.
26. „Това е непревземаема крепост“ – отбелязал един съвременник. Slovanský sjezd v Praze, op.cit..p.397.
27. Pech, S t.: op.cit., p.142.
28. Хавранкова, Р. Чешки културни дейци в България преди Освобождението - В: Сборник в чест на Димитър Косев, ред .Е. Бужашки, С, 1974, с.200.
29. Урбан, З., Вачкова, К. цит. съч., с.31.
30. Rok 1848 v projevech...op.cit..p.39 – 40.
31. Според Zdenek Urban на барикадите се намирали около 3000 души, които трябвало да се отбраняват срещу 10 000 войници Urban, O. op.cit., p..50. Stanley Pech посочва 20.000 войници срещу 6-8 хиляди студенти. Pech, St. op.cit., p.151.
32. Текстът е публикуван у Fríč, J. V. Spisy, díl I.: Politické články z let 1847 – 1864, Praha, 1956, p.52.
33. Готовска-Хенце, Т. цит.съч, с.166 – 168.
34. Rok 1848 v projevech...op.cit..p.39.
35. Urban, O. op.cit., p. 50.
36. Вж. по-подробно Klima, A. Cesi a nemci v revoluci 1848 – 1849, Praha, 1994, p.73-74.
37. Pech, St.: op.cit., p.160 – 163.
38. Вж.подр. Урбан, З., Вачкова, К.:цит.съч, с.31 – 35.

39. Vocelka, K. op.cit. p.203-204.
40. Frič, J.V. Paměti, op.cit., p.361-373.
41. Хавранкова, Р. цит.съч., с.200.
42. Тук той приел името Вукович. вж. Урбан, З. Вачкова, К., цит.съч., с.31.
43. Тази пикантна подробност е разказана в Урбан, З. Вачкова, К., цит.съч., с.32.
44. Пак там, с.32..
45. Хаджи Симеонку бил станал един от първите вносители на земеделски машини от Чехия. подр. вж Урбан, З. Вачкова К цит.съч., с.8.
46. Пенев, А. Петров, П. Йозеф Майзнер (Миланович) – В: Петров, П.: Чужденци – просветни дейци в България, С, 1988, с.18 – 19.
47. Урбан, З. Вачкова, К. цит.съч, с.33-34.
48. Хр.Г. Данов две години по-късно ги издал във Виена. вж. Димитров, А.: Книжарат, когото наричаха „министър“ –, С, 1988, с.85 – 86. също Хавранкова, Р. цит.съч, с.202.
49. Петров, П. цит.съч.с.19. Хавранкова, Р. цит.съч.с.201. Някои автори оценяват тази му дейност като учредяване на български „Омладински съюз“. Вж. Урбан, З. Вачкова, К. цит.съч, с.33.
50. Готовска-Хенце, Т. Шуменските възпитаници от 60-те години на 19 в. и чешкият възрожденски елит – В: Шуменци – строители на съвременна България, Сборник на ШУ, Шумен, 2004,с.59.
51. Dějiny če sko-bulharských vztahů, red. C. Amort a kol., Praha, 1980, p.63.
52. Божанова, К В.Д.Стоянов – непризнатият създател на Българското книжовно дружество, С, 2000, с.12.
53. Пак там, с. 12.
54. Готовска-Хенце, Т. цит. съч., с.59.
55. Според Димков, Н. цит.съч, с.311 – 312. основната причина била конфликт с местното гръцко духовенство, според други автори обаче nepřиятелската кампания на еснафите в града, която го взела на мишена като неправославен и чужденец, най-накрая го накарала да напусне. Същите автори дават и друга дата на напускането. Според тях семейството останало в Шумен не до 1860, а до 1863 г. вж. Урбан, З. Вачкова, К. цит.съч., с.34, 51.
56. Вж.подр.Димитров, А. цит.съч, с.85-86.
57. Пак там, с.86.
58. Урбан, З. Вачкова, К. цит.съч., с.35.
59. За този период от живота му вж.подр. Хавранкова, Р. цит, съч., с.202.
60. Петров, П. цит.съч., с.21.
61. За тази служба отново посредничел Фр.Зах, пак там, с.21.
62. Пак там, с.21.

63. Урбан, З. Вачкова, К: цит.съч, с.35 – 36.
64. Петров, П. цит.съч., с.21.
65. Dějiny česko-bulharských vztahů, op.cit. p.62.
66. Димков, Н. цит.съч., с.312 – 313.
67. Вж. подр. Готовска-Хенце, Т. Изгубена война, спечелена кауза: участието на ген.М. Чернаев в Сръбско-турската война 1876 г. В: Сборник България, Балканите и Русия 18 – 21 в. (Българо-руски научни дискусии), ред. акад.Г.Марков, С, 2011, с.96 – 123.
68. Подр. у Генов, Ц. Славянските комитети в Русия и българското освободително дело 1858 – 1878, С, 1986, с.122, 125 – 126.
69. Вж. за това в специалното изследване на Amort, С.: Za svobodu bulharskeho lidu, Praha, 1980.
70. Писмо от 31.10.1876 г. на председателя на настоятелството С.С.Бобчев до И.С. Аксаков, публ. у Стоянов, Ив. Славянските комитети и българското освободително движение след Априлското въстание 1876, С, 1992, с.111 – 112.
71. Димков, Н. цит.съч., с.312 – 313.
72. Урбан, З. Вачкова, К цит съч., с.36.
73. Dějiny česko-bulharských vztahů, op.cit., p.62.

JOSEPH MEISSNER – CZECH REVOLUTIONARY AND BULGARIAN ENLIGHTENER

Abstract. The article presents the amazing biography of Joseph Meissner – a student at Vienna Academy fo Fine Arts of Czech origin. During the revolution of 1848, Meissner took part in three uprisings in different parts of the Habsburg Empire. After fall of the revolution he was forced to leave the country and under false name and travelling to the east, he finally reached the Bulgarian lands. Settled first in the town of Shumen and then of Plovdiv, he contributed a lot to the educational, cultural and national Revival of the Bulgarians.

✉ **Dr. Teodorichka Gotovska-Henze, Assoc. Prof.**
Institute for Historical Studies – BAS
52, Shipchenski prohod Blvd.
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: tgotovska@abv.bg